

РЕЦЕНЗИЯ

от професор, д-р Даниела Николова Бобева-Филипова

Институт за икономически изследвания при БАН

на дисертационен труд за присъждане на научна степен „доктор на науките”

в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки в професионално направление 3.8. Икономика

Автор: АГНЕСКА ЯКУБОВСКА

Тема: НАМАЛЕНИЯТ ПОТЕНЦИАЛ НА ПАЗАРИТЕ НА ТРУДА, ПОРОДЕН ОТ НЕРАВЕНСТВАТА В ЗДРАВНИЯ СТАТУС В ЕС-27

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № № 875 от 26.11.2025 г. на Ректора на ВСУ „Черноризец Храбър” съм определена за член на научно жури за защита на дисертационен труд за присъждане на научна степен „доктор на науките“ на д-р АГНЕСКА ЯКУБОВСКА по професионално направление 3.8 “Икономика“ на тема **НАМАЛЕНИЯТ ПОТЕНЦИАЛ НА ПАЗАРИТЕ НА ТРУДА, ПОРОДЕН ОТ НЕРАВЕНСТВАТА В ЗДРАВНИЯ СТАТУС В ЕС-27**

Настоящата рецензия изразявам на основата на следните предоставени ми материали:

1. Автореферат на дисертационен труд за степен „Доктор на науките“
2. Дисертационен труд
3. Справка за цитиранията
4. Справка национални минимални наукометрични показатели
11. Автобиография

Приложените документи отговарят на изискванията и дават възможност да се оцени комплексно научния принос на кандидата.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Авторът обстойно е обосновал актуалността на темата както за науката така и в практико-приложен аспект. Слабият икономически растеж в Европейския съюз и проблемите с конвергенцията определят дневния ред на научните изследвания да търсят причините и факторите за тези тенденции и да обосноват политики за справяне с предизвикателствата.

Здравните системи на страните-членки на ЕКС се запазват изцяло като национална дискреция, а последната мащабна здравна криза показва несъвършенства не само в националните политики и равнища на системите, но и липсата на хармонизация и модели за обща реакция в такива условия. Затова след КОВИД-19 кризата и нейните дълбоки икономически и здравни ефекти се засили научния интерес към интегрирано знание между здраве и икономика.

В този контекст разглежданият дисертационен труд отговаря на редица въпроси, които отдавна търсят отговори.

3. Познаване на проблема

Дефинираният проблем, който се изследва в дисертационния труд авторът е декомпозирал на пет въпроса, което създава яснота на изследването.

Познаването на проблема от автора се демонстрира не само от неговото правилно дефиниране и изследване в дисертационния труд, но и от участието в няколко научни проекти, свързани с темата. Проучен е огромен обем литературни източници/290 и е извършена много амбициозна публикационна дейност, демонстрирана от множеството публикации, свързани с темата.

От автобиографията на автора може да се съди че професионалната дейност на кандидата е изцяло свързана с изследователска дейност, в която се анализират отделни аспекти на темата.

4. Методика на изследването

Прегледът и анализа на литературата са направени с използването на контент- анализ и систематичен анализ.

Авторът предлага **собствена методология** на изследване, която представлява своеобразен синтез на най-подходящите за избрания обект методи за изследване: съчетават се общотеоретични методи (анализ/синтез, индукция/дедукция, сравнителен анализ между двете групи държави-членки на ЕС и др.) и статистически методи (дисперсионен анализ на демографски и здравни показатели, факторен анализ, картографиране и др.) с акцент върху специфичните измерители на конвергенцията – бета- и сигма- конвергенцията. Със статистически методи се дефинират и измерват връзките между социално-икономическите и институционалните фактори и здравния потенциал на населението.

Предвид спецификата на избрания обект авторът използва и специфични методи и измерители за здравния сектор, като например показателя RHG (*relative health gap*), който позволява да се определи статистическото равнище на "шанса" за негативни последици от

хронични заболявания (преждевременна смърт или загуба на здраве) на двете основни изследвани групи - жителите на Централна и Източна Европа в сравнение и тези, живеещи в "старите" страни от ЕС.

Оценката на степента на неравенствата се извършва изключително прецизно и със засрещането на различни методи за да бъдат по-силно аргументирани изводите. Направена е оценка на статистическата значимост на разликите в изследваните параметри.

Собствената методология на изследване позволява постигане на поставената комплексна цел и получаване на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Направен е преглед на изключително широк кръг литература, като е използван систематичния подход, което дава възможност за по-фокусиран преглед, по-задълбочени изводи и по-обосновано идентифициране на научните дефицити. Кандидатът **идентифицира празнините в теорията като се оценява важноста** за тяхното разкриване и изследване за развитието на икономиката. Теоретичната рамка се основава на теориите за човешкия капитал.

Актуалността на темата и нейната дисертабилност е защитена със солидни аргументи. Авторът е дефинирал ясно и последователно **обекта на изследване** (ограниченията в потенциала на пазарите на труда в страните от Европейския съюз, обусловени от демографските процеси и здравословното състояние на хората в трудоспособна възраст); **предмета на изследване** (неравенства в здравните проблеми върху националната работна сила в „старите – ЕС 14“ и „новите ЕС-ЦИЕ“ държави-членки на ЕС и конвергенцията между тях).

Основната теза е формулирана под формата на твърдение и декомпозирана на четири конкретни въпроси.

За целите на изследването е направено самостоятелно емпирично изследване на здравната тежест в държавите от ЕС. Въпреки значителната конвергенция и все по-рядкото делене в литературата на страните на „стари“ и „нови“ авторът на дисертационния труд доказва, че в областта на влиянието на здравния статут на работната сила все още това разделение е релевантно.

Оценката на конвергенцията в последиците от хроничните заболявания върху потенциалните трудови ресурси е извършена чрез двуетапен подход, приложен към всеки от изследваните параметри. На първия етап моделът на конвергенция е оценен на ниво група държави. На втория етап е оценена динамиката на конвергенцията на отделните държави-членки, което

дава възможност да се определят и силно отклоняващите се от общата конвергенция. Високо оценяваме опита да се дефинират "клубове за конвергенция".

Прави добро впечатление графичното представяне на процеса на оценката на конвергенцията. Източниците на информация са надеждни и достоверни, доколкото са използвани такива от Евростат (период 2000-2022 г.), демографската прогноза за очакваната структура на населението на Европейския съюз през 2100 г., данни на Световната здравна организация, Института за здравни показатели и оценка (Institute for Health Metrics and Evaluation IHME) от проучването Глобална тежест на заболяванията 2019 (Global Burden of Disease Study 2019).

Важно е да се отбележи, че в дисертацията е демонстрирано много ценно умение за аналитична визуализация на изследователския процес и неговите резултати.

6. Цел и задачи на дисертационния труд

Целта на труда е да идентифицира и оцени ограниченията на потенциала на пазара на труда в страните от Европейския съюз в контекста на съществуващите неравенства в демографските процеси и здравните проблеми, засягащи работната сила между „старите“ и „новите“ държави-членки на ЕС.

За да се постигне основната цел, са определени пет изследователски задачи, решаването на които е формирало структурата на дисертационния труд като се съчетават макроикономически и микроикономически подход.

Във фокуса на изследването са две основни задачи –

- Оценка/изчисляване на загубения потенциал на работната сила чрез показатели за загубения брой години живот поради хронични заболявания сред така нареченото "здрaво" население в трудоспособна възраст.
- Оценка на съществуващите неравенства и степента на конвергенция в тежестта на хроничните заболявания върху икономиките, наблюдавани между „старите" и „новите" членки на ЕС.

Дисертационният труд съдържа редица **новости** в изследванията в областта на здравните аспекти на развитието на икономиката:

- Докато в литературата обикновено се изследва ролята на качеството на работната сила върху икономиката, в настоящия дисертационен труд се изследва физическият фактор, който в условията на застаряване на населението и дигитализация има също решаващо значение;
- Авторът идентифицира съществуващите неравенства в здравните ограничения върху трудовите ресурси и оценява тяхната роля за социално-икономическа интеграция в ЕС-27, което доколкото ни е известно е само откъслечно представено в литературата;

- В дисертационния труд използването на количествени методи дава възможност за измерване и оценка на последиците от хроничните заболявания и застаряването на населението върху перспективата на пазарите на труда в ЕС, както и методите за измерване и оценка на моделите на социално сближаване, надхвърлящи традиционния модел на икономически растеж.

Дисертационният труд е разработен на високо академично равнище.

6. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Авторът е представил собствената оценка на приносите си в три групи – теоретични, методологически и практически. Въпреки, че някои от дефинираните приноси трябва да бъдат консолидирани и преформулирани, се съгласявам с наличието на теоретични и практико-приложни приноси. В теоретичните основно трябва да се оценят приносите по отношение на разработената методология.

Считам че най-важните приноси могат да се обобщят в следното:

Приноси от теоретичен характер:

- Разработена е **нова – собствена методология** за измерване на процеса на конвергенция на здравните ограничения върху икономиките на ЕС. С помощта на тази методология се оценява степента на изравняване между икономиките на ЕС-14 и ЕС-ЦИЕ. Предложената методология позволява да се оценят моделите на конвергенция на ниво изолирана група от държави, както и динамиката на конвергенцията по отношение на отделните държави-членки;
- Концептуализиран е **подход за оценка** на тежестта на заболяванията на населението в трудоспособна възраст за ограничаването потенциално продуктивните години живот.
- Разработване на предложение за **инструмент за количествена оценка** на въздействието на неравенствата в здравеопазването върху тежестта на ограниченията, свързани със здравето, на пазарите на труда, което ще позволи измерване на резултатите от политиката на сближаване.
- Идентифициран и измерен е неблагоприятният ефект от слабата конвергенция на здравния статут в ЕС като един от факторите на пазара на труда; Изследването **развива научните знания** за връзката между икономиката и здравеопазването, между пазара на труда и здравното състояние на работната сила;

Приноси от практико приложен характер:

- За първи път в литературата са **оценена бета- и сигма-моделите** на конвергенция между групите от "стари" и "нови" държави от ЕС в областта на изравняването на първоначалните различия в здравния капитал. Тези измервания могат да послужат за вземане на мерки за насърчаване на конвергенцията доколкото в дисертационния труд са дефинирани и техните фактори и причини;
- Количествено са **измерени икономическите ефекти** от предприемането на интервенции в областта на подобряването на общественото здраве, което може да се използва от публичните институции, за формулиране и прилагане на подходящи здравни политики

7. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите не са приложени към списъка с документите, което затруднява тяхната оценка, но повечето са с отворен достъп, което даде възможност да бъдат оценени в настоящата рецензия. Те отговарят изцяло на изискванията за брой, вид и място на публикуване. Авторът е представил значителен обем публикации, които са направени в периода от 2008 г. до сега. В настоящата рецензия се спираме по-скоро на качеството на публикациите.

Дисертационният труд е резултат на натрупани изследвания и анализи през последните 17 години. Настоящото рецензирано изследване не е единствен теоретичен и изследователски опит на автора. Кандидатът е провел редица отделни самостоятелни изследвания – проекти, чието синтезиране и надграждане представлява представения научен труд. Това демонстрира още по-силно ценността на рецензирания труд като многогодишна работа и провеждане на самостоятелни научни изследвания.

Основните области са свързани пряко с темата, като с изключение на няколко публикации в областта на регионалната икономика, останалите са свързани с икономическите аспекти и ефекти на здравния статут и здравеопазването. С високо научно качество са и няколко статии за пазара на труда и връзката му със здравния статут на работната сила.

Доказателство за научната стойност на публикациите е представения списък на цитати в 40 списания, реферирани в най-престижните международни бази данни (SCOPUS и WEB OF SCIENCE). Това творчество е заслужило научния интерес извън полската научна общност и защитата на този труд в българската научна общност дава допълнителна възможност за разширяването на разпространението на научните резултати на автора.

8. Преценка за изпълнение на минималните национални изисквания

След като проверих данните от Справката за изпълнение на минималните национални изисквания считам, че академичните постижения на кандидата надвишават минимално изискуемите за придобиване на научна степен „доктор на науките“ в професионалното направление 3.8. Икономика.

9. Лично участие на кандидата

Дисертационният труд е резултат на самостоятелно научно изследване, повечето части от което са представени на научни форуми. Коректно са използвани и цитирани теоретичните източници. Прегледът на дисертационния труд и публикациите не откри плагиатство.

10. Автореферат

Авторефератът надхвърля изискванията като освен представяне на научното изследване представя и публикациите, които са свързани с него. Той обхваща коректно цялата проблематика на дисертационния труд. Акцентът на автореферата е поставен върху методологията на изследване и нейното обосноваване.

Преводът на автореферата на български език е напълно адекватен на специфичната научна терминология.

11. Критични забележки и препоръки

Нямам съществени критични бележки, които да намаляват общата ми най-висока оценка на дисертационния труд. Наличността на данни е причина времевият хоризонт на изследването да е стеснен и да не отчита значителните средно и дългосрочни ефекти на КОВИД-19 здравната криза върху изследването. Би било подходящо в дисертационния труд да се отчете и ролята на дигитализацията на труда, която прави възможно и лица с намалена трудоспособност да работят ефективно чрез по-гъвкави форми на заетост, включително дистанционна, временна, гъвкава и т.н. работа.

Въпроси:

- Как авторът би обяснил значителната динамика в рейтингите по таблиците в които са оценките на YLL и YLD между 2019 и 2020. Възможно ли е да очакваме, ако изследването включваше 2023 и 2024, още по-голямо разместване на рейтингите?
- Как би коментирал автора резултата от оценките за България: От една страна, България е в група I, характеризираща се с високо ниво на параметрите на здравето

по пол заедно с Германия, Ирландия, Испания, Италия, Малта, Швеция (Табл. 4.5.), а от друга страна България е с най-висок YLL за възрастовата група 50-69.

- Бих искала авторът да аргументира по-обстойно от гледна точка резултатите от изследването защо в анализа са използвани непретеглени средни стойности на приноса на отделните страни без да се отчита населението.
- Може ли авторът да аргументира полезността на използването на „клубната конвергенция“

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Научното творчество на кандидата е със силно изразен теоретичен и практико-приложен характер.

Кандидатът притежава високи професионални качества и е установен учен в област, която е от фундаментално значение за развитие на икономиката. Дисертационният труд показва, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания и умения в Професионално направление 3. 8. Икономика, като демонстрира висок капацитет за самостоятелно провеждане на научни изследвания и тяхното прилагане в практиката.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди научна степен „доктор на науките“ на АГНЕСКА ЯКУБОВСКА** в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; Професионално направление 3. 8. Икономика.

16 януари 2025 г.

Рецензент:

.....

(Проф. д-р Даниела Бобева)